

Historia del léxico: perspectivas de investigación

CAROLINA JULIÀ LUNA

Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Espanyola

Universiteit Antwerpen, Departement Taalkunde

Carolina.Julia@uab.cat / Carolina.JuliaLuna@ua.ac.be

CLAVERIA NADAL, Glòria, Margarita FREIXAS ALÁS, Marta PRAT SABATER i Joan TORRUELLA CASAÑAS (eds.): *Historia del léxico: perspectivas de investigación*, Madrid–Frankfurt am Main: Iberoamericana–Vervuert, 2012.

El volum *Historia del léxico: perspectivas de investigación*, resultat de les Jornades d'investigació que el «Grup de Lexicografia i Diacronia»¹ de la Universitat Autònoma de Barcelona va organitzar els dies 24 i 25 de març de 2009, esdevé una valuosíssima referència bibliogràfica en l'àmbit dels estudis actuals d'història del lèxic en llengües iberoromàniques. L'obra aplega un conjunt de deu investigacions —vuit en castellà i dues en català— que conformen una magnífica peça polièdrica en la qual es recullen les aportacions més recents a l'estudi de l'evolució històrica de les paraules.

Els continguts s'ordenen i estructuren en quatre seccions que van encapçalades per un extens i documentat capítol introductori («Nuevas perspectivas en el estudio de la evolución del léxico») a càrrec de Glòria Claveria Nadal, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona. Les més de setanta pàgines que conformen aquest primer apartat del llibre constitueixen una excel·lent introducció des de diferents perspectives a l'estat en què es troben els estudis històrics del lèxic actualment i enllacen directament amb els diferents capítols que constitueixen el llibre i que es descriuran en el paràgraf següent. L'autora fa un recorregut pels diferents mètodes i enfocaments des dels quals s'ha examinat la història del lèxic i presenta, d'una banda, els resultats obtinguts en els diferents treballs desenvolupats i, de l'altra, els camps que manca investigar. S'inicia el trajecte en el gruix d'estudis sobre lèxic medieval, una secció en què, segons paraules de la mateixa investigadora, es consoliden unes sòlides línies de recerca sobre aquest component de la gramàtica (p. 15). Continua l'exposició referenciant els resultats obtinguts en investigacions que atenen a diferents metodologies: es refereix als treballs sobre l'evolució del lèxic d'especialitat; a les investigacions sobre el vocabulari realitzades des de la semàntica i la morfologia derivativa; a les rellevants aportacions sobre l'estudi de l'evolució del lèxic portades a terme des d'una pers-

1. El «Grup de Lexicografia i Diacronia» és un equip format per investigadors de diferents universitats espanyoles i europees. La línia de recerca principal del grup és l'aplicació de les noves tecnologies a l'estudi lingüístic amb especial atenció a la història de la llengua i al lèxic. Ha rebut el reconeixement de la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT) de la Generalitat de Catalunya, com a Grup de Recerca Consolidat, en diferents convocatòries. Per a més informació, vegeu el lloc web <<http://grupsderecerca.uab.cat/sfi/>>.

pectiva etimològica i documental, i, finalment, fa referència a les millores que, des del principi del segle XXI, les eines informàtiques (corpus, bases de dades, diccionaris electrònics) han introduït en l'univers dels estudis històrics del lèxic.

El capítol introductori el segueixen nou epígrafs distribuïts encertadament en quatre apartats i que responen perfectament a les diferents perspectives d'anàlisi que s'esmenten en el primer capítol. Les tres primeres seccions es basen en una divisió cronològica segons tres grans etapes historicolingüístiques: la primera recull els estudis sobre el lèxic medieval; la segona, sobre el lèxic del Segle d'Or, i la tercera, sobre l'etapa contemporània. Finalment, i en relació amb el que s'ha exposat a l'epígraf introductori, es destina un apartat a investigacions històriques en l'àmbit de la lexicografia.

La secció sobre el lèxic medieval es compon de dues contribucions que presenten rigorosament les característiques del vocabulari d'aquesta etapa des de la perspectiva del contacte de llengües. La primera aportació («Historia y léxico medieval del País Vasco: la tierra, el hombre y su hábitat, transición del latín al romance») és de M. Ángeles Líbano Zumalacarregui, professora de la Universitat del País Basc, i mostra un detallat examen sobre diferents paraules de famílies lèxiques referides a la terra, l'home i l'entorn, a partir de l'estudi de diversos documents històrics llatínoromànics que corresponen a la zona geogràfica que abraça l'eusquera. Entre els diferents resultats de la investigació, l'autora destaca el fet que no es pot identificar particularment l'existència d'un lèxic castellà medieval en territori basc. Segueix a aquesta contribució la de Josep Martines («Història del lèxic i contacte de llengües. El català i l'aragonès al País Valencià a l'Edat Mitjana: un tast lèxic»), professor de la Universitat d'Alacant. Es tracta d'una excel·lent i ben documentada recerca, a partir de quatre mots (*acatxar*, *assadura*, *bovalar* i *brosquil*), sobre la influència històrica del lèxic aragonès en el català del País Valencià que sorgeix en el marc d'un projecte en el qual participa l'investigador i que té precisament com a objectiu principal l'estudi sobre «la petjada aragonesa en el lèxic català occidental» (p. 128). A partir del despullament de fonts documentals molt diverses per origen i tipologia (textos, atles lingüístics, monografies, diccionaris, corpus diacrònics, etc.) sobre el català, el llatí, l'aragonès i el castellà, l'autor aconsegueix traçar la història de la vida geogràfica de les paraules per explicar la influència de l'aragonès en el català. Es tracta, essencialment, de tres tipus de mots: els que constitueixen manlleus aragonesos, és a dir, aragonesismes pròpiament dits; els que comparteixen l'aragonès i el català per la seva continuïtat com a àrea lingüística, i els que tot i ser termes propis de l'espanyol podrien haver arribat al català per influència aragonesa.

La secció sobre el Segle d'Or conforma l'eix central del llibre i es divideix en tres capítols en els quals s'estudien aspectes específics del castellà i el català a partir de documents de diversos gèneres. El primer epígraf el constitueix el text de M. Jesús Mancho («Reflexiones metodológicas sobre el léxico de la ciencia y de la técnica del Renacimiento Hispano»), professora de la Universitat de Salamanca. Es tracta d'una investigació destinada a exposar els problemes i les solu-

cions adoptades en el procés de confecció d'un diccionari electrònic sobre el lèxic especialitzat del castellà de l'època del Renaixement (*DICTER: Diccionario de la Ciencia y la Técnica del Renacimiento*). Els resultats del treball se centren en l'anàlisi de diversos termes del llenguatge matemàtic i arquitectònic de l'època examinada, duta a terme des de diferents perspectives a partir d'un curós estudi de l'ús dels mots en els textos —especialitzats o no—, de la recerca de la documentació en diferents obres lexicogràfiques i de l'examen de les traduccions de l'època. Amb tot, la investigadora vol representar la necessitat filològica de —en les seves pròpies paraules— «afinar al máximo las herramientas filológicas para lograr un método especialmente adecuado para detectar etimologías más precisas, acepciones nuevas, neologismos, préstamos [...]».

La segona contribució d'aquest apartat («Léxico e inventarios de bienes en los Siglos de Oro») és de José R. Morala, professor de la Universitat de Lleó. Es tracta d'una investigació basada en l'anàlisi de diferents documents dels segles xvi i xvii que recullen llistes d'objectes de la vida quotidiana de l'època i de diferents zones geogràfiques on es parla l'espanyol (La Rioja, Montevideo, Toledo, León). El treball, que forma part d'un projecte que té com a primer objectiu l'elaboració d'un diccionari del castellà del Segle d'Or, mostra la utilitat dels corpus extrets dels inventaris de béns per a la redacció d'un diccionari històric, ja que un dels objectius secundaris del projecte és aportar dades documentals al *Nuevo Diccionario Histórico* de la Real Academia Española. Cal destacar l'originalitat de la recerca des del punt de vista de l'estudi de la variació diatòpica perquè la investigació no només pretén analitzar la variació lèxica des de la perspectiva històrica, sinó que la consulta de textos sobre mots quotidians (objectes), perfectament datats i localitzats, també té com a objectiu aconseguir informació similar a la dels atlas lingüístics o diccionaris dialectals, per poder reflectir la variació diatòpica de l'època amb l'estudi de mots que no es documenten —o que es documenten en poques ocasions— en els textos escrits que recullen els corpus diacrònics. En definitiva, el capítol constitueix, a partir de l'anàlisi etimològica, documental i diatòpica d'algunes paraules, una mostra del rendiment que es pot extreure de l'estudi dels inventaris de béns des del punt de vista de l'anàlisi de la variació lèxica en diacronia i dialectologia.

La secció dedicada al Segle d'Or finalitza amb l'aportació de Mar Massanell («Motivacions i condicionants en els processos d'adopció lèxica: una mostra a partir dels castellanismes d'un corpus de judicis catalans del tombant del segle xvi al xvii»), professora de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest interessant capítol pren com a punt de partida cinc textos judicials de Vilafranca del Penedès de final del segle xvi i de la primera meitat del segle xvii, en els quals, a més del llatí, hi ha testimonis de la llengua catalana en els fragments que representen les paraules dels declarants. La investigadora presenta una selecció de sis mots que constitueixen diferents tipus de manlleus i que formen una excel·lent mostra de la diversitat de processos d'adopció lèxica que es van produir a l'època entre el català i el castellà (*matxo, sombrero, ganànsia, asentat, cego, trasero*). Les dades

documentals es complementen amb una exquisida recerca etimològica i dialectal que permet atansar-se històricament a l'ús, origen i divulgació del manlleu que es comenta en cada cas. A més, finalment, l'autora sorprèn amb l'anàlisi d'un mot que presenta una direcció inversa, ja que es tracta d'un terme català (*picaporta*) que el castellà incorpora al seu vocabulari en la mateixa època. Amb aquest últim exemple, es pretén demostrar que el transvasament lèxic d'una llengua a una altra, tot i que va ser més important del castellà cap al català, també es va donar en sentit contrari.

La tercera secció, formada per dues contribucions sobre el castellà, és una mostra de diferents fenòmens lèxics que es poden analitzar a partir de repertoris lexicogràfics de l'època moderna. El primer capítol («Átomo/corpusculo/molécula/partícula: o de cómo nombrar científicamente lo que no se ve») és de Cecilio Garriga, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona. El text presenta una anàlisi onomasiològica de quatre lexemes que històricament s'han fet servir per designar les realitats de mida extremament petita que no són perceptibles a ull nu. A partir d'un corpus conformat amb documentacions de la lexicografia acadèmica de l'espanyol i complementat amb dades etimològiques i textuais del castellà i d'altres llengües, es descriu l'evolució semàntica dels mots i la història de la seva especialització científica.

La segona i última contribució que forma part d'aquesta secció («El proceso de fijación ortográfica de las palabras en los DRAE») és de Santiago Alcoba, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona. En el conjunt d'aportacions recollides en el volum, aquest treball pot semblar una nota discordant perquè el lèxic no és la finalitat principal de l'estudi, sinó el fil conductor que permet a l'investigador assolir els objectius de la seva recerca. Tot i així, en endinsar-se en la lectura de les pàgines de la investigació, s'adverteix que l'estudi no només aporta dades sobre els canvis de la norma ortogràfica del castellà que es reflecteix en la consulta dels diccionaris acadèmics, sinó que també s'extreuen conclusions sobre la metodologia de la Real Academia Española a partir de l'evolució gràfica de la història de certes paraules en les pàgines del diccionari des de mitjan del segle XVIII fins a l'actualitat. El lèxic, per tant, hi és present, però des d'una altra perspectiva.

El volum conclou amb dues excel·lents mostres de la relació que es pot establir entre la recerca de la història del lèxic i la lexicografia, un aspecte que, com s'ha descrit en les pàgines anteriors, es pot considerar l'eix conductor de tot el llibre, ja que en tots els casos la lexicografia, d'una manera o d'una altra, és present en les investigacions. El primer capítol d'aquest últim apartat («Definición lexicográfica y morfología léxica en un diccionario histórico: el caso de los sustantivos terminados en *-ería* en el DH») és de Mar Campos, professora de la Universitat de Santiago de Compostela. Aquest treball s'ubica, com d'altres, en el marc de les investigacions que s'estan portant a terme sobre el *Nuevo Diccionario Histórico del Español*. En aquest cas, mitjançant nombrosos exemples de la família morfològica dels substantius derivats en *-ería* que formen part del corpus

del diccionari, es mostren alguns dels trets més característics de l'obra lexicogràfica, com són la relació de les paraules amb les seves famílies o subfamílies lèxiques, l'adscripció dels mots al seu paradigma derivatiu i la relació entre la definició que es proporciona i els sentits que s'associen amb aquest. En últim lloc, es troba el text de Montse Batllori («Diacronía de los verbos psicológicos: una propuesta de entrada léxica»), professora de la Universitat de Girona. Es tracta d'una contribució centrada a traçar la història d'un verb psicològic (*apetece*) a partir de la informació que ofereixen els diccionaris, l'etimologia i els corpus diacrònics, per tal de mostrar l'evolució sintacticosemàntica del seu ús i significats. Finalment, a partir de les dades recopilades i contrastades amb les d'altres verbs de caire psicològic, es proposa l'estructura de l'article lexicogràfic d'aquest verb segons la seva matriu morfosintàctica amb relació als seus usos gramaticals (p. 364).

Els diferents capítols sobre els quals es construeix el llibre mostren, d'una banda, tant els avenços metodològics en l'estudi històric del lèxic com la consolidació de determinades línies d'investigació i, de l'altra, les possibilitats d'explotació de les dades que les noves tecnologies posen a l'abast dels historiadors de la llengua (corpus, bases de dades, diccionaris electrònics, etc.) i també la multidisciplinarietat des de la qual el científic es pot atansar a l'anàlisi de la vida i l'evolució dels mots de qualsevol llengua. En essència, l'obra representa un magnífic exemple de com s'ha de desenvolupar actualment qualsevol tipus de recerca històrica sobre el lèxic.

Diccionari biogràfic de l'Acadèmia de Bones Lletres

JOSEP M. DOMINGO

Universitat de Lleida, Departament de Filologia Catalana
jmdomingo@filcat.udl.cat

MOLAS, Pere, Eulàlia DURAN, Josep MASSOT (dir.): *Diccionari biogràfic de l'Acadèmia de Bones Lletres*, redactores Margalida Tomàs i Mireia Campabadal, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres – Fundació Noguera, 2012.

Els darrers anys hem vist la publicació d'uns quants treballs decisius per al coneixement de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, la institució literària degana de Catalunya: el *Catàleg de publicacions de la Reial Acadèmia de Bones Lletres (1701-2005)*, a cura de Carme Miquel, Mercè Colomer i Albert Corbeto (2005); l'estudi sobre *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII. L'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, de Mireia Campabadal (2006); i, ara, aquest flamant *Diccionari biogràfic de l'Acadèmia de*